

TOMASZ MICHALEWSKI

EDUKACJA WIELOKULTUROWA A POSTAWA NAUCZYCIELA

Miałem sen, że moje dzieci będą kiedyś żyły wśród narodu,
w którym ludzie nie będą oceniani według koloru skóry, lecz
według cech ich charakterów.

Martin Luter King

Celem tych rozważań jest próba określenia zaangażowania nauczyciela w model działań związanych z edukacją wielokulturową. Na wstępie przywołajmy kilka ujęć teoretycznych istotnych dla zrozumienia fenomenu wielokulturowości, który jest zjawiskiem charakterystycznym we współczesnych naukach humanistycznych.

Jak twierdzi Denis Lacorne – pisze Przemysław Paweł Grzybowski – kategoria wielokulturowości (*multiculturalism*) pojawiła się po raz pierwszy w Stanach Zjednoczonych, kiedy to 27 czerwca 1941 roku w „New York Herald Tribune” ukazała się recenzja opublikowanego dzieła Edwarda Haskella *Lance. A Novel about Multicultural Men* (*Lance. Powieść o wielokulturowym człowieku*). W książce tej zostało przedstawione nowe społeczeństwo amerykańskie. Owa nowość przejawiała się w kosmopolityzmie, wielorasowości i różnicowaniu kulturowym, a patriotyzm i inne wartości wiążące obywatela z państwem utraciły tu dotychczasowe znaczenie¹.

Idea społeczna wielokulturowości (a w kategoriach doktrynalnych pluralizmu kulturowego, wielokulturalizmu, poli- czy multikulturalizmu) – snuje swe rozważania przywołany autor – zaczęła się kształtować w latach 60. i 70. ubiegłego stulecia w Kanadzie, głównie dzięki publikacjom prasowym na temat społeczeństw Toronto i Montrealu. Zaczęto o niej mówić również w związku z walką o prawa obywatelskie w Stanach Zjednoczonych, do czego doprowadziła „realizacja polityki imigracyjnej określanej przez ideologię *melting pot*”².

Wielokulturowość jest pojęciem złożonym. Andrzej Sadowski rozumie ją jako zinstytucjonalizowane na zasadach demokratycznych współżycie w obrębie państwa

¹ P.P. Grzybowski, *Edukacja europejska – od wielokulturowości ku międzykulturowości*, Kraków 2007, s. 41.

² *Melting pot* (ang. tygiel) – ideologia oparta na koncepcji integracji w jednym społeczeństwie (narodzie) imigrantów bez względu na pochodzenie oraz warunków, w jakich żyją. Patrz: P.P. Grzybowski, *Edukacja europejska...*, s. 43.

jednostek, wspólnot i innych form zbiorowości cechujących się manifestowaną społecznie tożsamością kulturową³.

Marian Golka wskazuje, że wielokulturowość to

współwystępowanie na tej samej przestrzeni (albo w bezpośrednim sąsiedztwie bez wyraźnego rozgraniczenia, albo w sytuacji aspiracji do zajęcia tej samej przestrzeni) dwóch lub więcej grup społecznych o odmiennych kulturowych cechach dystynktywnych: wyglądzie zewnętrznym, języku, wyznaniu religijnym, układzie wartości, które przyczyniają się do wzajemnego postrzegania odmienności z różnymi tego skutkami. Istotne jest też to, że postrzeganie odmienności odbywa się w optyce jednostek, niewielkich grup lokalnych, rówieśniczych czy sąsiedzkich⁴.

Na podstawie przywołanych definicji stwierdzić należy, iż wielokulturowość jest pojęciem złożonym. Najprościej można ją określić, używając sformułowania Jerzego Nikitorowicza, jako istnienie wielości kultur na określonej przestrzeni geograficznej⁵. Wspomniany autor za Wojciechem J. Bursztą podkreśla, że współczesne niedookreślenie i wieloznaczność pojęcia „wielokulturowość” zawiera w sobie dwie zasadnicze konotacje: odwołuje się do jakiegoś bliżej nieokreślonego pojęcia kultury oraz nadaje temu pojęciu liczbę mnogą, pociągając za sobą stwierdzenie, że przeciwieństwem wielokulturowości jest monokulturowość (jednokulturowość)⁶. Wielokulturowość można więc rozpatrywać jako:

- obiektywną rzeczywistość społeczną ujawnianą przez fakt współistnienia różnorodnych kultur w danym społeczeństwie;
- ideę, doktrynę czy ruch społeczny, znajdujący odzwierciedlenie m.in. w treściach programów edukacyjnych i opierający się na założeniu, że grupy mniejszościowe powinny mieć równe szanse funkcjonowania w danym społeczeństwie, z prawem do zachowania własnej kultury, uczestnictwa w życiu społecznym, politycznym i kulturalnym kraju;
- praktykę społeczno-polityczną na szczeblu lokalnym, regionalnym, narodowym i międzynarodowym, przejawiającą się w działaniach powołujących do życia instytucje, których celem jest zaspokojenie potrzeb, oczekiwań i aspiracji społeczności mniejszościowych⁷.

Termin „wielokulturowość” jest we współczesnych naukach humanistyczno-społecznych wykorzystywany do opisu otaczającej nas rzeczywistości w sposób mniej lub bardziej zasadny i prawomocny. Rozumiany jest jako „umożliwienie grupom zróżni-

³ A. Sadowski, *Sterowanie wielokulturowością. Dotychczasowe doświadczenia i kierunki przemian (na przykładzie województwa białostockiego)*, [w:] *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*, pod red. J. Nikitorowicza i M. Sobeckiego, Białystok 1999, s. 33.

⁴ M. Golka, *Oblicza wielokulturowości*, [w:] *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, red. M. Kempny, A. Kapciak, S. Łodziński, Warszawa 1997, s. 54–55.

⁵ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009, s. 60.

⁶ *Ibidem*, s. 270.

⁷ *Ibidem*.

cowanym kulturowo celowego planowania oficjalnych działań – na drodze politycznej – i wspólnego życia”⁸.

Wielokulturowość wiąże się ściśle z zagadnieniem funkcji różnicy w konstytuowaniu się kultury danej zbiorowości. Zdolność do różnicowania zapewnia proces budowania tożsamości indywidualnej. W konsekwencji pytanie o „innego” w kulturze stanowi przede wszystkim pytanie o własną tożsamość. Istnienie różnicy kulturowej odbierane jest zarazem jako i zagrożenie i fascynacja, zaś jej zanik „zaprasza do przemocy”. Takie podejście prowokuje do pytania o proces porozumienia między kulturami. Niebagatelną rolę odgrywa w nim sfera edukacji stosowana przez władze w stosunku do mniejszości narodowych, etnicznych, religijnych.

Warto w kontekście powyższych rozważań zapytać o rolę edukacji wielokulturowej, mającej zasadnicze znaczenie dla szeroko rozumianych procesów kulturowych we współczesnym świecie. Powszechnie używa się terminów „edukacja wielokulturowa” i „edukacja międzykulturowa”. Na potrzeby niniejszego szkicu pojęcia te będą używane zamiennie.

Zagadnienie wielokulturowości jako problem edukacyjny pojawiło się w Europie Zachodniej w okresie powojennym, wraz z napływem imigrantów z byłych kolonii, a następnie gasterbeiterów z państw słabiej rozwiniętych i odmiennych kulturowo. W odpowiedzi na to wyzwanie w Wielkiej Brytanii, Niemczech, Francji i innych państwach tej części Europy zaczęła się rozwijać edukacja między-kulturowa i pedagogika interkulturowa, służące budowaniu zrozumienia i współpracy między dotychczasowymi mieszkańcami a przybyszami.

Edukacja jest obszarem życia społecznego, który pozostaje pod silnym wpływem zjawisk i procesów dokonujących się w polityce, w dominujących ideologiach, a także w gospodarce, kulturze i innych dziedzinach ludzkiej działalności⁹. W naukach pedagogicznych problematyka relacji między kulturą a edukacją zaowocowała dostrzeżeniem nowych obszarów badawczych (badania nad „dzieciństwem międzykulturowym” czy wzajemnymi uwarunkowaniami edukacji i kultury popularnej), otwarciem na wiele subdyscyplin naukowych oraz formułowaniem nowych zadań dotyczących osoby nauczyciela i jego roli w procesie edukacyjnym¹⁰.

Termin „edukacja wielokulturowa” zrodził się w Ameryce, ponieważ właśnie społeczeństwo amerykańskie jest najbardziej wieloetniczne. W Polsce ten termin spopularyzował Jerzy Jarosław Smolicz, kulturoznawca polskiego pochodzenia, zamieszkały w innym „tyglu kulturowym narodów” – Australii, kontynencie 160 nacji, odzwierciedlających szczególne zróżnicowanie społeczności wychodźców¹¹. Początki edukacji wielokulturowej wiążą się z obecnością w szkołach dzieci imigrantów. Zrodziło to liczne

⁸ *Encyklopedia socjologii. Suplement*, red. H. Kubiak, G. Lissowski, W. Morawski, J. Szacki, Warszawa 2005, s. 376.

⁹ T. Lewowicki, *O ideach oraz praktykach edukacji wielokulturowej i międzykulturowej*, „Ruch Pedagogiczny”, 2001, nr 1–2, s. 5.

¹⁰ E. Chromiec, *Dziecko wobec obcości kulturowej*, Gdańsk 2004, s. 12.

¹¹ M. Butrymowicz, *Edukacja wielokulturowa a specyfika wczesnoszkolnej edukacji polonistycznej w szkołach polskich na Litwie*, [w:] *Konteksty kulturowe w szkolnej edukacji językowej w Polsce i za granicą*, pod red. J. Kidy, L. Wovk, Rzeszów 2002, s.100.

pytania o treści programowe, cele, formy i metody kształcenia i wychowania, a w efekcie o wprowadzanie nowych programów nauczania, uwzględniających różnorodność rasową, religijną i kulturową społeczeństw. W USA koncepcja wielokulturowej oświaty funkcjonowała już w pierwszych dekadach XX w., a korzenie jej sięgają ruchów związanych z dążeniami do przestrzegania zasady równości rasowej oraz praw obywatelskich. Osiągnięto wiele, lecz działania na rzecz równości wszystkich obywateli nie przyniosły oczekiwanych rezultatów i zamiast jedności koncepcja wielokulturowości wzbudzała niekiedy tendencje separatystyczne¹².

Edukacja wielokulturowa (tak samo jak międzykulturowa) wyrasta z projektu modernistycznego, afirmując nadzieje na doprowadzenie do sytuacji kulturowego pluralizmu w społeczeństwie zróżnicowanym, o wyraźnie zdefiniowanej grupie dominującej. Zakłada ona nienaruszalność obowiązujących zasad organizacji istniejącego ładu społecznego. Podłożem edukacji wielokulturowej staje się utopia idealnego ładu społecznego, bez konfliktów między różnymi grupami kulturowymi¹³.

Dodać trzeba, że kategorie edukacji międzykulturowej, zamykające się w „doświadczeniu” kultur i „empatii kulturowej”, mają współcześnie postulatyczny i często pozytywnie wartościowany charakter ideologiczny. Jednakże po różnorodnych doświadczeniach obserwowanych w rozwiniętych społeczeństwach kapitalistycznych, znajdujących się na końcowym etapie industrializmu, okazuje się, iż edukacja międzykulturowa jest kategorią, która nie może obecnie wystarczająco opisywać wzajemnych relacji między różnorodnymi nacjami, przy założeniu, że nacje, które są wykorzystywane do wykonania najprostszych czynności, same nie wykazały chęci włączenia się w edukację międzykulturową. Inaczej: twórcy tej ideologii edukacyjnej oferują edukację przybyszom i najniższym klasom własnego narodu¹⁴.

Edukacja wielokulturowa – pomimo swego ograniczonego oddziaływania, a także niekiedy нефunkcjonalnych metod – stanowiła ważny i zapewne konieczny etap rozwoju teorii i praktyki oświatowej czy – szerzej rzecz ujmując – teorii i praktyki społecznej. Ostatnie dekady ubiegłego wieku okazały się czasem powstania nowej propozycji – mianowicie idei edukacji międzykulturowej. Większość pomysłów dotyczących edukacji wielokulturowej oparta była na akceptacji (czasem na tolerowaniu) występowania „obok” kultury dominującej innej kultury (innych kultur). Ze strony grupy większościowej (silniejszej) stanowiło to przyzwolenie na jawną obecność w edukacji właśnie tych innych kultur. Grupy mniejszościowe korzystały z tej sytuacji przyzwolenia, aby chronić i utrwalać swoją kulturę. Są to zachowania zrozumiałe i niejako naturalne¹⁵.

Edukacja wielokulturowa to model działań edukacyjnych uwzględniający potrzeby różnych grup kulturowych zamieszkujących w określonym środowisku, motywujący je

¹² J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna...*, s. 264.

¹³ K. Kossak-Głowczewska, *Edukacja regionalna, wielokulturowa i międzykulturowa a pytanie o „prywatne i regionalne ojczyzny” – zarys problemu*, [w:] *Rodzina wobec wyzwań edukacji międzykulturowej*, pod red. J. Nikitorowicza, Białystok 1997, s. 56.

¹⁴ *Ibidem*, s. 59–60.

¹⁵ T. Lewowicki, *O ideach...*, s. 8.

do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Szczególnie zwracano uwagę na rolę szkoły, która powinna wypracować programy nauczania i wychowania wielokulturowego wiążące się z poszanowaniem różnicowania etnicznego i kulturowego¹⁶.

Zawód nauczyciela jest jednym z najstarszych zawodów świata. Nauczanie młodzieży było bowiem zawsze zaliczane do najbardziej podstawowych powinności każdego społeczeństwa. Stąd też z zawodem nauczycielskim spotykamy się w dziejach każdego narodu.

Z wyrazem „nauczyciel” blisko spokrewnione są dwa inne: „pedagog” i „wychowawca”. Słowo „pedagog” pochodzi z języka greckiego. W starożytnej Grecji nazywano tak niewolnika, który odprowadzał dzieci swego pana do szkoły. Z czasem miano to nadawano każdemu, kto zajmował się nauczaniem i wychowaniem dzieci i młodzieży. Takie samo znaczenie miało słowo „wychowawca”. Do pedagogów lub wychowawców zaliczamy dziś nauczycieli szkół i przedszkoli, pracowników wychowawczych domów dziecka, opiekunów i instruktorów na koloniach i obozach, instruktorów harcerskich itp. Pedagogami są także osoby zajmujące się nauką o wychowaniu i nauczaniu. Często mianem tym określa się również niektórych działaczy społecznych, pisarzy, rodziców¹⁷.

Nauczycielem w niniejszym szkicu będziemy nazywać specjalistę odpowiednio przygotowanego do prowadzenia pracy dydaktyczno-wychowawczej (nauczającej) w instytucjach oświatowo-wychowawczych (w szkołach, przedszkolach, na kursach lub w innych placówkach pozaszkolnych albo poszkolnych). Nie uwzględniam zatem historycznego rozumienia pod pojęciem nauczyciela nauczycieli prywatnych (mentorów, guwernerów, korepetytorów młodzieży itp.) oraz współczesnego przenośnego określenia mianem nauczyciela różnorodnych środków kulturalnego oddziaływania (literatura, prasa, teatr, film, telewizja itp.)¹⁸.

Współcześnie zawód nauczyciela należy do nielicznych zawodów o szczególnym znaczeniu społecznym, specyficznych zadaniach i warunkach pracy. Obowiązki i uprawnienia zawodowe i socjalne nauczycieli są zawarte w *Karcie Nauczyciela*¹⁹. Należy wspomnieć, że pierwszą w Polsce *Kartę Nauczyciela* uchwalił Sejm w 1956 r., kolejną – w 1972 r.

Karta Nauczyciela określa: obowiązki nauczyciela, wymagania, kwalifikacje, zasady, nawiązania, zmiany i rozwiązania stosunku pracy, warunki pracy i wynagrodzenia, kryteria przyznawania nagród i odznaczeń, uprawnienia socjalne, postanowienia dotyczące ochrony zdrowia nauczycieli, dzień święta pracowników oświaty, odpowiedzialność dyscyplinarną i szczególne uprawnienia emerytalne nauczycieli.

Karta Nauczyciela obowiązuje nauczycieli, wychowawców i innych pracowników pedagogicznych państwowych szkół od przedszkola do szkół pomaturalnych, z wyjątkiem szkół wyższych. Karcie podlegają również nauczyciele, wychowawcy placówek oświatowo-

¹⁶ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna...*, s. 265.

¹⁷ Hasło: nauczyciel [w:] *Polska – moja ojczyzna*, Warszawa 1979, s. 173–174.

¹⁸ Hasło: nauczyciel [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykała, Warszawa 1993, s. 439.

¹⁹ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. (DzU 1982, nr 3, poz. 19) wraz z późniejszymi zmianami.

wychowawczych i opiekuńczych, pracownicy bibliotek szkolnych i pedagogicznych, nauczyciele zatrudnieni w organach administracji państwowej, organizacjach politycznych i społecznych oraz w związkach zawodowych na stanowiskach wymagających kwalifikacji pedagogicznych²⁰.

Dla nauczycieli nadszedł czas, by zdobywali wiedzę i umiejętności umożliwiające im wprowadzenie uczniów i zapoznanie ich z kulturą tolerancji i pokoju, a także przygotowanie ich do życia w harmonii w stanie międzykulturowej współzależności z innymi. Cel ten zaczyna znajdować swe odbicie w programach nauczania. Wiele szkół europejskich obecnie naucza Wymiaru Europejskiego (*European Dimension*), na co składa się wiedza o tożsamości zjednoczonej Europy we wszystkich tradycyjnych czynnościach, zmianach edukacyjnych łącznie z międzynarodowymi kontaktami naukowymi i wypoczynkowymi. Stanowi to część programu nauczania, proponowanego przez ministrów edukacji przy Unii Europejskiej (Council, 1988) i opracowanego szczegółowo przez rządy wszystkich państw członkowskich. W przypadku Wielkiej Brytanii dokonał tego Departament Edukacji i Nauki w latach 1991 i 1992 (*Department of Education and Science – DES 1992*)²¹.

Nauczyciel wywiera ogromny wpływ na kierunek oraz tempo rozwoju wychowanków. Swoją pracą wpływa zarówno na losy dzieci i młodzieży, jak i na rozwój społeczeństwa. Błędy i niedomagania w pracy nauczyciela przynoszą poważne szkody społeczne, a szczególnie dotkliwie krzywdzą dzieci i młodzież. Praca nauczyciela jest więc nieustannie kontrolowana przez społeczeństwo, a prawidłowy stosunek do błędów i niepowodzeń wychowawczych został uznany za podstawowe kryterium mistrzostwa pedagogicznego²².

Oczekiwania społeczne wobec nauczycieli są ogromne. Powinni oni efektywnie kształtować osobowość młodych pokoleń, wyposażać je w wiedzę naukową i umiejętność jej stosowania w praktyce, wychowywać na ludzi światłych, pracowitych, uspołecznionych, twórczych, uczciwych, refleksyjnych, wrażliwych na sprawy innych ludzi i umiejących godzić osobiste aspiracje z interesem całego społeczeństwa. Oczekiwania te wiąże się z każdym nauczycielem, gdyż o poziomie i efektywności działalności pedagogicznej szkoły decyduje praca wszystkich nauczycieli. Szkoła powinna umożliwiać dążenie do urzeczywistniania ideału wychowawcy poprzez działalność dydaktyczną, wychowawczą i kulturotwórczą.

Idealny europejski nauczyciel, to wielokulturowy i wielojęzyczny profesjonalista, którego przygotowanie preferuje doświadczenia międzykulturowej (europejskiej) pedagogiki. Unia Europejska i Rada Europy aktywnie promują schematy szkoleń przy użyciu międzynarodowych programów studiów, opierających się na zasadzie wymiany akademickich „kredytów”. Nauczanie języków i znajomość zagadnień międzykulturowych stanowią przykłady kursów w dużej mierze poznawczych, które zostały wzbogacone afektywnym czynnikiem personalnym kontaktów i wymian. Programy jak LINGUA czy

²⁰ F. Filipowicz, *Vademecum młodego nauczyciela*, Warszawa 1988, s. 208–209.

²¹ W. Tulasiewicz, *Przygotowanie nauczyciela do pracy w wielokulturowym społeczeństwie*, [w:] *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym* pod red. J. Nikitorowicza i M. Sobeckiego, Białystok 1999, s. 44.

²² *Osobowość nauczyciela. Rozprawy J.W. Dawida* [et al.], red. W. Okoń, Warszawa 1959, s. 24.

ERASMUS i nowe edycje programów SOCRATES i LEONARDO, prowadzone są w celu przemiany wykształconego studenta w sprawnego i kompetentnego pracownika Europy²³.

Wobec wyzwań związanych ze współczesną edukacją wielokulturową od nowoczesnego nauczyciela, umiającego sprostać wyzwaniom nowego wieku, oczekuje się posiadania obszernego zasobu wiedzy: przedmiotowej, pedagogicznej, kulturowej i społecznej²⁴. Wśród powstałych w Polsce propozycji dotyczących przemian w doskonaleniu zawodowym nauczycieli w kontekście multikultury i eurointegracji na uwagę zasługuje pogląd Kwiatkowskiej, która twierdzi, iż w europejskim wymiarze edukacji nauczycielskiej musi być brany pod uwagę nie tylko poziom instrumentalno-techniczny, ale także poziom filozoficzno-etyczny²⁵. Najistotniejsze przemiany w systemie kształcenia oraz doskonalenia nauczyciela-Europejczyka w Polsce, zdaniem Kwiatkowskiej, obejmują kształtowanie uniwersalnej tożsamości kulturowej²⁶. Wymaga to pokonania barier językowych, etnicznych, politycznych i historycznych. Istotnym elementem kształcenia i doskonalenia nowoczesnego nauczyciela jest inny charakter struktury klasy. Jednolite etnicznie grupy uczniów należą już do przeszłości. Niesie to z sobą zupełnie nowe problemy, którym można podolać jedynie dzięki akceptacji polikulturowego podejścia do wychowania i kształcenia²⁷.

Dla nauczycieli nadszedł czas zdobywania wiedzy i umiejętności umożliwiających im wprowadzenie uczniów i zapoznanie ich z kulturą tolerancji i pokoju, a także przygotowanie ich do życia w harmonii w stanie międzykulturowej współzależności z innymi. Według znanej skali Rubensa da się podkreślić 8 czynników wpływających na właściwą postawę „nauczyciela międzykulturowego” gdy ten chce osiągnąć zamierzony cel:

- 1) wysoki poziom szacunku dla innych,
- 2) postawa interakcyjna,
- 3) orientacja na wiedzę,
- 4) empatia,
- 5) zadaniowe traktowanie ról,
- 6) role odgrywane w relacjach do innych,
- 7) interakcyjne przywództwo,
- 8) tolerancja dla niejednoznaczności²⁸.

Nieco późniejsze ujęcie B. Rubena i D. Kealeya jest uproszczone do siedmiu składników kompetencji międzykulturowej adaptacji i są to: empatia, szacunek, elastyczność

²³ W. Tułasiewicz, *Przygotowanie nauczyciela...*, s. 52.

²⁴ A. Kozłowska, *Międzykulturowe wymiary kształcenia nauczycieli*. [w:] *Edukacja wobec wielokulturowości. Księga jubileuszowa ofiarowana prof. J. Sztumskiemu*, red. M. Janukowicz, K. Rędziński, Częstochowa 2001/2002, s. 235.

²⁵ Ibidem, s. 236.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Z. Kwieciński, *Tropy – ślady – próby. Studia i szkice z pedagogii pogranicza*, Poznań-Olsztyn 2000, s. 277.

ról, orientacja na wiedzę, postawa interakcyjna, kierowanie interakcyjne i tolerancja dla niejednoznaczności. Jednakże do listy tych składników osobowościowych i behawioralnych autorzy ci dodają, iż te umiejętności są skuteczne w połączeniu z kompetencjami wykonawczymi, takimi jak: znajomość języków, umiejętności komunikacyjne i prezencja.

Jeszcze bogatsza jest lista osobowościowych właściwości dobrego nauczyciela kompetencji międzykulturowych w ujęciu M. Lustiga, J. Koestlera, J. Martina i C. Stortiego: tolerancja dla niejednoznaczności, elastyczność poznawcza i zachowań, tożsamość kulturowa, cierpliwość, entuzjazm i zaangażowanie, umiejętności interpersonalne, otwartość na nowe doświadczenia na innych ludzi, empatia, szacunek, poczucie humoru²⁹.

Poszukując optymalnej formuły przygotowania pedagogów do pracy w obszarze międzykulturowości, warto zwrócić uwagę na propozycję Jerzego Nikitorowicza, który sugeruje, by wziąć pod uwagę następujące cele:

- kształtowanie świadomości równorzędności wszystkich kultur;
- przygotowanie jednostek, niezależnie od pochodzenia i kultury, do pokojowego życia w społeczeństwie pluralistycznym;
- uwrażliwianie na inność, odmienne korzenie kulturowe, tradycje;
- kształtowanie postawy otwartości i tolerancji, wyrzeczenie się poczucia wyższości kulturowej na rzecz dialogu, negocjacji i wymiany wartości;
- wdrażanie do dostrzegania inności i postrzegania jej jako wzbogacającej i ciekawej, a nie obcej i zagrażającej;
- uświadamianie własnej tożsamości kulturowej, zwiększanie poczucia własnej wartości, bezpieczeństwa i samoakceptacji;
- kształtowanie umiejętności rozwiązywania problemów związanych z uprzedzeniami, negatywnymi stereotypami³⁰.

Nauczyciel wprowadzający edukację międzykulturową (wielokulturową) powinien:

- przyjąć założenie, że wszystkie kultury są w równym stopniu wartościowe (choć nie wyklucza to przyznawania niektórym ważniejszej roli na arenie międzynarodowej) – nie oceniać ich i nie osądzać;
- uczyć szacunku dla odmienności;
- uświadomić sobie, że kultura jest złożoną i różnorodną całością;
- pamiętać, że wszystkim ludziom przysługują równe prawa;
- zdawać sobie sprawę, że pojęcia „pokoju”, „braterstwa” i „miłości” mają znaczenie tylko dla tych, którzy przyjmują określony system wartości;
- mieć świadomość, że ukazywanie egzotyki z jednej strony kusi i wzmacnia pozytywny stosunek do innej kultury, lecz z drugiej strony tworzy wobec niej dystans, uruchamia mechanizm traktowania jej jako swego rodzaju przedstawienia;
- prezentować różne zjawiska, poglądy;

²⁹ Ibidem, s. 277–278.

³⁰ J. Nikitorowicz, *Wielopłaszczyznowa i ustawicznie kreująca się tożsamość w społeczeństwie wielokulturowym a edukacja międzykulturowa*, [w:] J. Nikitorowicz, M. Sobiecki, D. Misiejuk (red.), *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*, Białystok 2001, s. 31–32.

- zaplanować na zajęciach czas na refleksję i swobodną dyskusję, w której każdy może wyrażać własny punkt widzenia;
- stwarzać częste okazje do osobistych kontaktów uczniów z innymi kulturami³¹.

Wiedza o dotychczasowych dokonaniach w obszarze edukacji wielokulturowej wydaje się szczególnie potrzebna właśnie teraz, kiedy jednocześnie przebiegają procesy integracji europejskiej i doniosłe przemiany ustrojowe i społeczne w naszym kraju. W obu tych wymiarach – europejskim oraz obejmującym nasze państwo i społeczeństwo – występują złożone problemy edukacyjne związane ze współistnieniem różnych narodów, narodowości, grup etnicznych i ich kultur, tradycji i języków, religii czy wierzeń i wielu, wielu innych spraw stanowiących o tożsamości indywidualnej i grupowej³².

* * *

Przy tych wszystkich, założonych wskazaniach i wytycznych, nauczyciel winien też mieć na uwadze własną tożsamość kulturową rozumianą jako nasze wyobrażenie kim jesteśmy, a także kim jesteśmy jako zbiorowość i kim jesteśmy jako jednostka. Tożsamość i wielokulturowość – pisze Władysław Jacher – to pojęcia bardzo ważne w badaniach dotyczących problematyki mniejszości etnicznych czy narodowych, grup żyjących na pograniczach, procesów integracji, więzi społecznej grup lokalnych i regionalnych oraz globalizacji jako zjawiska socjologicznego mającego znaczny wpływ na kulturę, wzory kulturowe, styl życia i wybór systemów wartości³³. We współczesnej integrującej się Europie najsilniejsze kontakty rozwijają się na podłożu kulturowym. Narody pragną, by poznawano ich dorobek kulturalny, doceniano i tym samym, by szanowano tożsamość kulturową. Różnorodność może powodować kostnienie pewnych historycznych schematów, jeżeli nie będzie kontaktów międzykulturowych, wzajemnej prezentacji i zbliżeń.

Mówiąc o globalizacji, edukacji wielokulturowej i postawie nauczyciela należy się zastanowić co wnieść własnego do tej skarbnicy kultury ogólnoludzkiej – aby tak się stało – musimy poznać dokładnie walory i wartości własnej kultury, która będzie czynnikiem ubogacającym przy zachowaniu równocześnie własnych wartości, własnych walorów i własnego ja.

Wszyscy sobie uświadamiamy, że procesy globalizacji są nieuniknione i jeżeli ktoś chce nadal istnieć ze swoją tożsamością to musi ją sobie pełniej uświadomić i ją świadomie kształtować [tym bardziej dotyczy to nauczycieli zajmujących się problematyką wielokulturowości]. Stawianie zapór i murów nie

³¹ A. Klimowicz, *Wstęp* [w:] *Edukacja międzykulturowa. Poradniki dla nauczycieli*, praca zbiorowa pod red. A. Klimowicz, Warszawa 2004, s. 7.

³² T. Lewowicki, *W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej* [w:] *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*, pod red. T. Lewowickiego przy współudziale E. Ogrodzkiej-Mazur i A. Szczurek-Boruty, Katowice 2000, s. 22.

³³ W. Jacher, *Tożsamość i wielokulturowość jako kategorie badań społecznych*, [w:] *Tożsamość polska w odmiennych kontekstach. Tożsamość osób, zbiorowości, instytucji*, t. 1, red. L. Dyczewski, D. Wadowski, Lublin 2009, s. 11.

tu nie da. Najlepszą obroną przed osłabieniem własnej tożsamości wskutek procesów globalizacji jest lepsza znajomość swojej kultury, umiłowanie tego co własne i rozwijanie własnego dziedzictwa kulturowego w nowych uwarunkowaniach.

Tę prawdę muszą ciągle podkreślać prowadzący zajęcia z zakresu wielokulturowości. Leon Dyczewski zauważa:

Lepsza znajomość własnych wartości stanów psychospołecznych i wytworów, kształtowanie silnych i pięknych osobowości wyrastających we własnej kulturze jest najlepszą obroną przed zalewem obcych elementów i osłabieniem przez nie dotychczasowego dziedzictwa kulturowego. Procesy globalizacji staną się wówczas doskonałą drogą do obecności wielu elementów kultury naszej w innych społeczeństwach³⁴.

Na tym tle uwidacznia się związek edukacji wielokulturowej nie tylko z odkrywaniem wartości innych kultur ale i na utrwalaniu tożsamości kultury jednostki i grupy własnej.

³⁴ L. D y c z e w s k i, *Świadome kształtowanie własnej tożsamości*, [w:] „Inspiracje”, 2000, grudzień, s. 8–9.